

19395

ՔԱՂՐԱՑ ԱՅՎԱԶԵԱՆՑ

ԱՅՎԱԶԵԱՆՑ ԽՈՐԱԶՈՐ ԵՐ

ԴԱՅՄՈՒԿԱՆ ԶԲՈՅՑ

891.99

Կ-53

20 JAN 2006

890-99 ՍԻՐԵԼԻ ՈՐԴԵԱԿ

19 NOV 2010

U-53

Աւմենակ ջան !

Այս գրքին ճակատը զարդարում հմ քո անունով և քեզ նուիրում այս իմ փոքրիկ լուծման, որպէս ծնողական անսահման սիրոյ առհաւատ-
չեայ: Այս տարին նշանակալից է քեզ համար հրե
դու միջնակարգ կրթութիւնդ յաջողութեամբ ա-
ւարտելուց յետոյ, ոտք ես դնում դէպի բարձա-
գոյն կրթութիւնը: Ուր որ լինիս, որդեակս, ուր
որ գնաս, քեզ նշանաբան ընտրիր լոյսն ու ճշ-
մարտութիւնը և երբէք մի ընկճուիր այն խուժ
ու խոչից—այն գարշ արարածներից, որոնք ճիգ
էին թափում թերի թողնելու քո միջնակարգ կրթ-
թութիւնը: Հաւատան, որ աշխարհիս մէջ կան և
շիտակ, ազնիւ մարդիկ, որոնք անվախ ցրում են
խաւարը և նպաստում լոյս ճշմարտութեան:

Գնան, և թող Եհովա Աստուածը միշտ հո-
վանաւորող լինի քեզ և ծնողական ջերմաջերմ
մաղթանքներս ուղեկից:

Կո ծնողներ

Մայիս 1910 թ.

Թիֆլիս

32924-6

ԱԶՔԵՐԸ ԽՍՍՈՒՄ ԵՆ

ՊԱՏՄԱԿԱՆ ԶՐՈՅՑ

I

— Է՛յ, շտապեցէք, լոյսը բացուեց, արեւը ծագեց, կանչեց Տրդատ Թագաւորը և ծափ զարկեց:

Նրա ձայնի վրայ ներս թափուեցան ծառաներ, իշխաններ ու ողջոյնի նշան տալով ասացին.

— Ամեն բան պատրաստ է, տէր Թագաւոր, և քո հրամանին միայն սպասում ենք:

Այդ ժամանակ ներս մտաւ Թագաւորի քոյրը՝ Խոսրովիդուխտը, որին նկատելով Տրդատը ուրախացած դիմաւորեց նրան:

— Ա՛... քոյրիկս, դու արդէն խիզախի նման պատրաստուելին առանց վտանգներին ուշ դարձնելու: Իմացիր, որ մեր այս օրուայ որսը լինելու է գէպի Մասիսի անդուգները, ուր բանտարկուած է մեր նախահայր Արտաւազդ Թագաւորը: Այդ տեղերը խիստ վտանգաւոր են և ահռելի: Վարազներն ու բորենիները չեն խնայում պատահած մար-

դուն և նրա փորձաքնն Կոնստանտին Բաբուկ:

— Մի վախեցնիր ինձ զուր արհաւիրքներով, ես ամեն բան ի նկատի եմ առել և ահա պատրաստ եմ հետեւելու քեզ:

— Ապրիս, քոյրիկս, մենք իսկոյն կը շարժուենք, ասաց Տրդատը և հրաման տուեց հնչեցնելու փողերը:

Երբ Տրդատը Խոսրովի դիմաց հետ դուրս գնաց պալատից, այնտեղ արդէն ամեն ինչ պատրաստ էր ու կազմ: Տրդատի ձեռքի մի նշանից յետոյ առաջ անցան մի խումբ սուսերաւոր զինուորներ, մի խումբ տէգաւորներ, աղեղնաւորներ ու վահանաւորներ իսկ վերջը բազէներ ի և որսկան շների մի ստուար բազմութիւն:

Այդ օրուայ որսը շատ հետաքրքիր էր լինելու, որին նպաստում էր և բնութեան հրաշափառութիւնը:

— Դէհ, քոյրիկս, թուր նժոյգիդ վրայ, որ մենք էլ հետեւենք քեզ, ասաց Տրդատը դիմելով քրոջը և հենց որ Խոսրովի դիմաց ժպտադէմ ուզեցաւ առաջ անցնել, այդ միջոցին հեռուից մի խումբ ձիաւորներ երեւացին, որոնք դէպի պալատ էին ընթանում:

Տրդատը իւր սրատես աչքերը դէպի այդ խումբը դարձնելով մոռալուեց ու ինքն իրեն մրմռաց.

— Հոռոմոց կայսրից պատգամաւորներ... Ինչէ նշանակում այդ:

Խումբը մօտեցաւ և նրանցից մէկը ցած թռչելով ձիից, խոնարհ ողջոյն տուեց թագաւորին և մեկնելով դէպի նախամակը, ասաց.

— Ողջոյն Հայոց մեծ թագաւոր Տրդատին Հոռոմոց Դիոկղէտիանոս կայսրից:

Տրդատը կարգաց նամակը և նրա դէմքը աւելի պարզուեց: Ապա դիմելով շուրջը կանգնողներին ասաց.

— Գիտէք, փախստական կոյսեր են հասել մեր երկիրը և ապաւինել այստեղ, որոնց մասին խնդրում է Դիոկղէտիանոս կայսրը բռնել և իւր ձեռքը հասցնել: Աստուածների օգնութիւնով ես կը զանեմ այդ կոյսերին և կը կատարեմ կայսեր կամքը, ասաց նա, դիմելով պատգամաւորներին, ապա դառնալով իւրայիններին հրամայեց.

— Պատուել մեր պատգամաւորներին, մինչև մեր վերադարձը: Տրդատի նշանի վրայ Խոսրովի դիմաց թռաւ դէպի իւր նժոյգը և ամենքն էլ մի վայրկենում իրենց նժոյգները հեծնելով սրարշաւ առաջ անցան դէպի Մասիսի վիհերը...

Միրուն էր Տրդատը, զէմբը գեղեցիկ,
պայծառ ու զուարթ:

Հոռոմոց աշխարհը նա դղրդեցրել էր
իւր փառքով, իւր անօրինակ ուժով: Նա էր,
որ այնտեղ՝ Հոռոմայ կրկէսում վայրենի ցուլի
եղջիւրներից բռնելով՝ դուրս պոկեց նրանց
ու նրա վրիզը ոլորելով տեղն ու տեղը սպա-
նեց նրան. նա էր, որ վազող կառքի անիւ-
ներից բռնելով դուրս հանեց իւր հակառակոր-
դին, երբ նա ուզում էր իրենից առաջ անց-
նել և վերջապէս նա էր, որ մէն միայնակ
Գոթաց Հռչէ Թագաւորին տապալեց և գերի
բռնեց, միթէ այժմ Մասիս սարի վիհերը եր-
կիւղ պիտի ազդէին իրեն: Օ՛, ոչ, Այժմ նա
վերադառնում էր այդ վիհերից յաղթական
երգերով և բերում իրեն հետ անհամար ու-
սեր, որոնց նա դուրս էր հանել Մասիսի
ամենամուխ վիհերից:

Ուրախ ու գուլարի՛թ էր Տրդատը:

Եւ երբ ոտք դրեց իւր պալատ, նա դարձաւ դէպի իւր նախարարը և ասաց.

— Իշխան, Օտան, հրամայիր, աստուած-
ներին՝ Արամազդին և Անանիին, անյաղթ
Վահագնին առատ զոհաբերութիւն անել, որ
մեզ այսպիսի առատ որս տուեց:

—Կը կատարուէի քո հրամանը, տէր
Թագաւոր, բայց աստուածները մեզ ուրիշ
յաջողութիւն են տուել, ասաց Օտա իշխանը:

—Ի՞նչ, և թող անպակաս լինի մեզա-
նեց Արամազդի հովանաւորութիւնը:

— Դիմկղէտիանոս կայսեր պահանջած
կոյսերի թագաւոր տեղը արդէն գտնուած է:

— Եւ ուր եւս նրանք:

— Վաղարշապատի հնձաններից մեկում
Նրանք երեսուն եօթ հոգի են, որոնք պաշ-
տում են իրենց մոլար Աստծուն երկու կոյ-
սերի ղեկավարութեամբ: Նրանցից մեկի ա-
նունը Հովսիսիմէ է, միւսինը Գալիանէ:

— Բերէք այդ երկու կոյսերին պալատ,
հրամայեց Տրդատը:

III

Հովհաննէս Ե Գալիանէս Կոյսերին հերա
բերին պալատ:

Նրանք գեղեցիկ էին, աննման: Նրանց աչքերից թափուում էր հեղութեան և խոնարհութեան կրակներ: Այդ աչքերի մէջ թափնուած էին խոր, անյայտ թախիժ ու վիշտ արտագոյում էր նրանց հալեազքներից:

Ու երբ Տրդատը հայեց Հռիփսիմէի
այդ անսման, գեղեցիկ ղէմքին մի քանի

վայրկեան մնաց նա սառած, կարկամած: Կիրքը խօսեց նրա սրտի մէջ:

— Օ՛հ, այ, ես Հռիփսիմէին չեմ տալ Դիոկղետիանոսին, եթէ աստուածները հօւրը թափուի գլխիս, վճռեց նա իւր մտքում:

— Հեռացէք այստեղից և թողէք այստեղ միայն Հռիփսիմէին. ես ուղում եմ խօսել նրա հետ, հրամայեց նա զինւորներին:

Ամենքը դուրս գնացին ու մէն միայնակ մնացին Տրդատն ու Հռիփսիմէն:

— Լսիր ինձ, Հռիփսիմէ, դու գեղեցիկ ես և աննման: Դու յաղթեցիր անբարտաւան Տրդատին և ես վճռեցի քեզ ինձ կին անել և ճոխ ու փարթամ կեանքով շրջապատել:

Հռիփսիմէն լուռէր ու թախիծով ու երկիւղով լի աչքերով նայում էր թագաւորին:

— Միթէ չես լսում, հայոց թագաւորն է քեզ հետ խօսում:

— Ո՛չ, Տէր թագաւոր, ես ոչ ոքի կին չեմ կարող դառնալ, որովհետեւ նուիրուած եմ Աստծուն: Դիոկղետիանոս կայսրից փախուստ տալով, քո երկրում ապաստանեցինք, որպէս զի հանգիստ մեր Աստծուն պաշտենք:

— Բայց ձեր Աստուածը անգորէ և հեռու, լսիր ինձ և դու կը դառնաս բովանդակ

հայոց աշխարհի թագուհին, կանչեց սէգ Տրդատը և ծունկ չոքեց Հռիփսիմէի առաջ: — Զուր մի վրդովիր իմ հոգու խաղաղութիւնը և թոյլ տուր հեռանալ ինձ այստեղից, ասաց մեղմ ձայնով Հռիփսիմէն և մի քայլ ետ գնաց:

Տրդատ թագաւորը ոտքի ցատքեյ: Նրա դէմքով բուռն ալիքներ անցան. աչքերը կատաղութիւնով լցուեցան ու բուռնցքները սեղմելով մի քանի քայլ ետ ետ գնաց:

— Լսիր, յանդուգն աղջիկ, Արամազդին վկայ եմ կանչում, որ ինձ հակառակող դեռ ոչ ոք չէ եղել և դու առաջինն ես, որ յանդերգնում ես իմ դէմ գնալ, որի համար ամենախիստ տանջանքների ես արժանի:

— Կարող ես տանջել, տէր թագաւոր, բայց հոգիս ինձնից չես կարող խլել: Նա անմահ է և անձեռնմխելի:

— Հոգիդ... բայց դու խելառ ես ու ցնորուած: Վկայ եմ կանչում Աստղիկ դիցուհուն, որ ձեր գեղեցկութիւնը տուած է միայն այս աշխարհի համար և ոչ չար ու գիւնների, որոնք աներևոյթ աշխարհում պիտի լիանան, ասաց Տրդատը, յետ ու առաջ անցաւ ու յանկարծ կատաղած գոռաց:

— Դու չես յանգգնի իմ դէմ գնալ. — ես կը խեղդեմ քեզ իմ մատներէս մէջ:

—Նա պատրաստ եմ կրել ամեն տան-
ջանք:

Արիւն կաթեցին Տրդատի աչքերից, երբ
լսեց նրա վճռական խօսքը ու նա կատա-
ղած վրայ վազեց դէպի Հռիփսիմէն, որպէս
զի բռնուցքի մի հարուածով գետին տապալի
նրան, բայց թոյլ կոյսը գերբնական զօրու-
թիւնով մի այնպիսի հարուած հասցրեց Տրդ-
ատին: Որ նա ետ ու ետ գնալով իւր աժ-
դահայ մարմնով տապալուեց գետին:

Լեռան նման մարդը մի քանի վայրկեան
ընկած էր գետին ու ծանր ծանր տնքում
ու հառաչում էր:

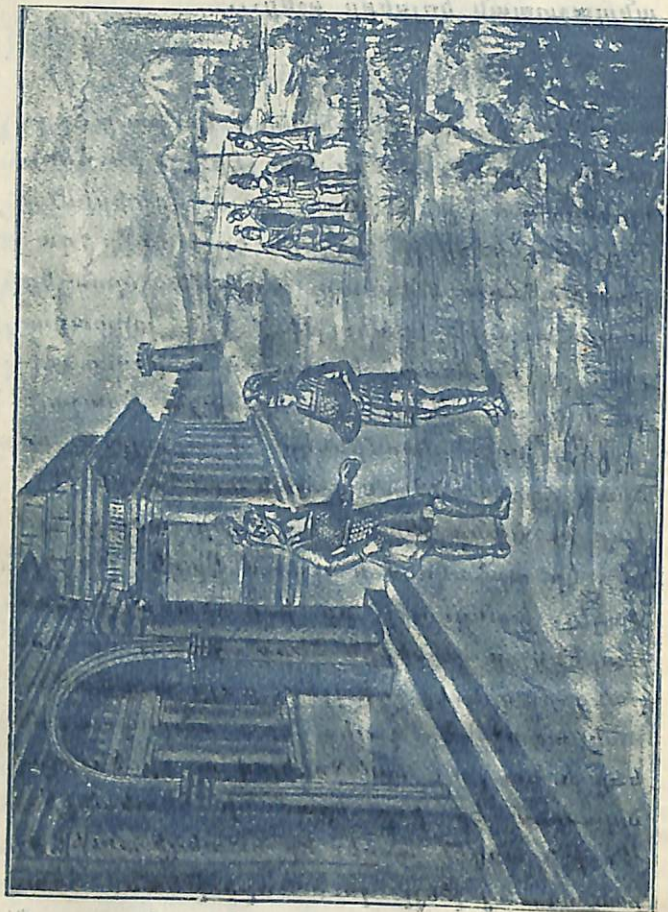
Ու երբ նա ոտքի կանգնեց, կոյսը այլ
ևս չկար իւր պալատում: Դէպքից օգուտ քա-
ղելով, նա արդէն փախուստ էր տուել:

—Է՛յ, հասէք, վազեցէք, բռնեցէք
անդգամներին... ուր որ գտնէք, կտոր կտոր
արէք նրանց ու յօշոտեցէք մարմինները:
Հռիփսիմէին ամենածանր տանջանքներ
տուէք, խորունկ խորունկ խրեցէք սուրընդ
ալնակապիճների մէջ և նրա սիրուն աչքե-
րը հանելով ինձ բերէք, իսկ լեզուն ու քիթը
կտրելով դէն շարտեցէք: Շուտ, հասէք, ապա
թէ ոչ երդում եմ Արամազդով, որ ձեզ բո-
լորիդ մաս մաս կը կտրատեմ ու ձեր ղիակ-
ները շներին կերակուր կանեմ, ասաց Տրդ-

դատը ու կատաղած զինուորներին դէպի
անպաշտպան կոյսերը քշեց...

IV

Գիշերն արդէն անցնում էր բայց Տրդ-
ատի աչքերին քունը մօտ չէր գալիս: Հենց
որ փակում էր աչքերը, կոյս Հռիփսիմէի
հեզ, թախիժով լի աչքերն էր առաջը գա-
լիս: Նա նայում էր այդ աչքերին, որոնցից
աստուածային երանութիւն էին արտացո-
լում ու մի տեսակ երկիւղած սարսուռ ազ-
դում նրան: Ա՛խ, նրա կապոյտ հրաշալի
աչքերը նրա մարմիննէր փշաքաղում ու
նրան ձգում անհուն վշախ և տանջանքի մէջ:
Խոր ու ծանր հեալով նա ծանր հառաչանք-
ներ էր արձակում և ուզում էր վեր թռչել,
վազել, խանգարել, որ իւր հրամանը չկա-
տարեն, որ կոյսերին ձեռք չտան, որ նը-
րանց մազին էլ չդիպչեն, բայց այդ ժամա-
նակ առաջ էր գալիս նրա անբարտաւան
եսը և նա լուռ տանջուելով ու հիւժուելով
սպասում էր իւր հրամանի հետեանքին:
Մութն արդէն անցել էր ու տեղի տուել ա-
ռաւօտուայ թոյլ լուսաւորութեան. հետ-
գհետէ արևելքը լուսաւորւում էր, կապտում,
կարմրում, ծիրանի գոյն սւրանում և ապա
երևում արևի անդրանիկ ճառագայթների

ցումունքները: Այնտեղ հրդէհ էր սկսւում, երկնային լուսավառ հրդէհ, որի ցումունքները ընկնելով հսկայ Մասիսի ճակատին, նրան էլ բոցավառում էին և իւր վեհութեամբ դուրս ցցում ամպերից էլ բարձր...

Սիրուն էր Մասիսը, աննման ու հրաշալի: Նրա յաւիտենական ձիւնով ծածկուած գագաթը կարծես վէճի էր բռնուել արեւելքի հետ ու երկնային բարձրութեան մէջ հուրհուրաւիւն էր տալիս. օրեւելքին մանկաբայրում, ծիրանի գոյն ստանաւ, բոցավառւում ու ինչպէս մի կրակի փռնջ դուրս ցրելում մէն միայնակ երկնքի բարձրութեան մէջ...:

Յոգնամ, ցաւատան ջարտով Տրդատ թագաւորը դուրս նայեց իւր պալատից և յանկարծ, երբ աչքովն ընկաւ հուրհուրատին տուող Մամիսը, նա քարացաւ։ ապշեց ու նրա սիրտը մի այնպիսի անհուն երանութեամբ լցուեց, որ հսկայի սիրտը փուլ եկաւ ու արտասուքները կաթիլ առ կաթիլ ընկան նրա աչքերից։ Մամիսի այդ վեհ տեսքից նրա կամակոր սիրտը փափկեց, գոռոզ եսր տեղի տուեց լուրջ խոհականութեան և յանկարծ յիշելով կոյսերին, դէպի նրանց արած խիստ հրամանը, — իրքն իրեն վաշտանեց, դիշաց ու ծանր ծանր հառաչեց։ Այդ իսկ վայրկենին

Հռիփսիմէի արենկոյոլ աչքերը, պատասխանեց զինուորականը:

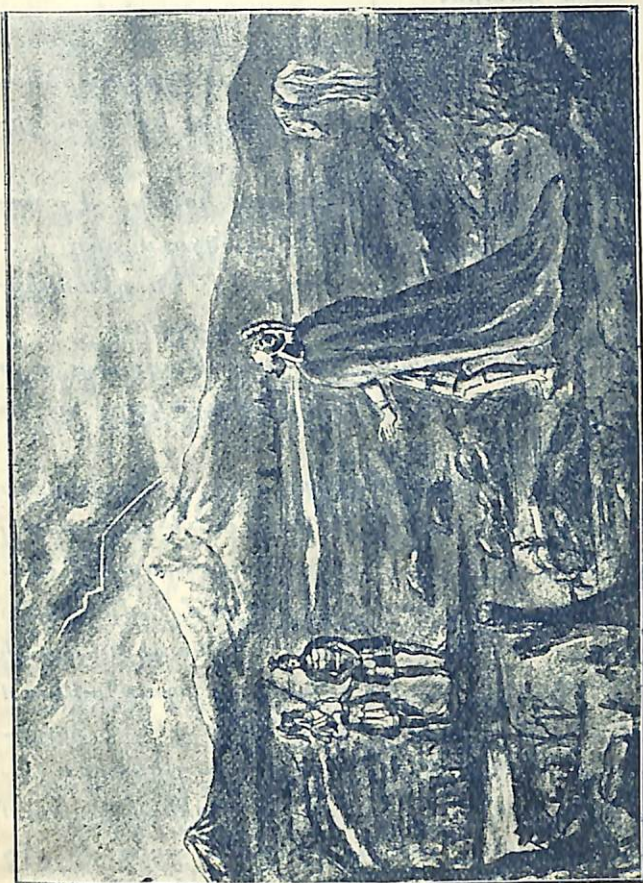
Տրդատի կուրծքը արագ բարձրանում էր ու իջնում և դէմքը մերթ կատաղի, սպառնական արտայայտութիւն ստանում ու մերթ խղճուկ, վախեցած հայեացք ընդունում:

Լուեցէք, յանկարծ կանչեց Տրդատը մի այնպիսի որոտալից ձայնով, որից քար կտրեցին լսողները.—Շուտ պատրաստեցէք ձիս, իմ նժոյգ ձիս, դէնք ու զրահս տուէք, փչեցէք պատերազմական փողը, հնչեցրէք ուժգին, ուժգին, որ մեռելներն զարթնեն: Ես ուզում եմ զնալ, թռչել, սլանալ, սար ձոր անցնել և հասնել ոգիների աշխարհը, այնտեղ՝ այն աներևոյթ աշխարհում, ուր միայն մարդկանց հոգիներն են ապրում...

Ու խելագար թռիչքով նա հեծաւ իւր ձին ու քամու արագութեամբ սլացաւ առաջ...

V

Չէ վազում նա, այլ թռչում է, քամուց արագ է անցնում, ոչ թուփ, ոչ թումբ և ոչ ջուր չէ հարցնում, մինչև որ ձին յոգնածութիւնից կանգ է առնում ու վերջին անգամ իւր տիրոջը նայելով երկու արցունք

Թափում և յանկարծ շունչը փչելով տապալ-
ւում գետին:

Տրդատը հսկայական թռիչք է անում
մի կողմը և իւր պղտոր հայեացքը դարձնե-
լով դէպի հեռուն, ուր մնացել էին իւր զի-
նակիցները կանչում:

— Է՛յ, շտապեցէք այս կողմը, չէ՞ք լը-
սում, ձեր թագաւորն է կանչում ձեզ:

Հեալով գալիս հասնում են զինակից-
ները և շրջապատում թագաւորին:

— Ի՞նչ պատահեց, տէր թագաւոր, այս
վայրենի, անբնակ տեղ ի՞նչու եկաք, հարց-
նում էին նրանք:

Սակայն թագաւորը լուռ է և անզգայ:
Նա չէ խօսում. ձայն ծպուտ չէ հանում այլ
ապուշ կրթած, աչքերը դէպի օդային տա-
րածութիւնը դարձրած. նայում է մի կողմը:

Մութն ընկնում է. զինակիցները մի
կերպ ուտելիք են գտնում և առաջարկում
թագաւորին, բայց նա անխօս դէն է շարը-
տում և կրկին դէպի հեռուն դիտում: Եր-
բեմն միայն նա ամբողջ մարմնով ցնցւում
է, յանկարծ հեծկլտում ու ապա մի քիչ
հանգստանալով քթի տակ մըմրում. «խո-
րունկ խորունկ փորեցին ու պայծառ աչ-
քերը հանեցին, ան, այն աչքերից երկնա-
յին լոյսէր թափւում, այնտեղից անմահու-

թիւն էր բուրում»: Մութը հետզհետէ թանձ-
րանում էր:

Մասիսի ճակատին սև ու մռայլ ամ-
պեր են ժողովւում ու այնտեղ սկսւում է
փայլակի փայլը և որոտման խուլ դղրդիւնը:
Երկիւղած դէմքով Տրդատը այժմ նրան է
նայում ու յանկարծ դիմելով իւր մօտկանդ-
նող զինակցին յուսակտուր ձայնով կան-
չում:

— Օ՛, ասա, այն ի՞նչ է այնտեղ փայ-
լատակում ու փայլատակելիս ծա՛ր որո-
տում: Ասա, ի՞նչու այնտեղ ամեն բան տըն-
քում է, հեծեծում, հեծկլտում ու հառա-
չում և հառաչելիս ծանր տնքոց հանում և
լերդ ու թոքս դուրս թափում...

Ասա, ի՞նչու գայլերն այնպէս ոռնում
են, կլանձում աղիողորմ ու սարսուռ աղ-
դում սրտիս վրայ... Մի՞թէ քար է կտրել
ձեր սիրտը և դարձել լեռ ապառաժ, որ դուք
էլ չէք ցնցւում, դուք էլ չէք հառաչում երբ
բովանդակ աշխարհն է տանջւում ու լալիս...

— Զէ, տէր թագաւոր, այն վեհապանծ
Մասիսն է որ հուրհուրատին է տալիս, մը-
ռընչում, գոռում, շանթեր արձակում... Նա
է որ լալիս է ու հառաչում իսկ հառաչելիս
խոր տնքոց հանում, հեծեծում ու հեծկլ-
տում...

—Բայց ի՞նչու, ասա, ի՞նչու նա հառա-
չելիս այնպէս խոր է տնքում...

—Օ... այնտեղ դեերն են, որ խոր են
տնքում, չար ոգիները երգ երգում...

—Հա, իրաւ է, այնտեղ դեերն են տըն-
քում, չար ոգիները երգ երգում: Ես տես-
նում եմ նրանց. նրանք ինձ կանչում են,
ձեռքով անում, հրհրում... Ծ... ես չեմ գալ,
ես սարսափում եմ Մասեաց վիհերից, դո-
ղում, զարդանդում... ասաց թագաւորը, կուչ
եկաւ, գլուխը ձեռքերի մէջ առաւ ու սկը-
սեց դառնագին լալ ու հեծկլտալ...

—Վճյ մեզ, մեր թագաւորը խելքից է
եղել, ասացին շրջապատողները և իրենք էլ
սկսեցին դառնագին լալ ու հեծկլտալ:

VI

Մռայլ ու սև գիշեր էր. մինը այն գիշեր-
ներից երբ աշխարհս դադարում է ապրե-
լուց ու նա էլ մարդու նման մեռնելով՝ ան-
շարժութեան մատնւում: Այդ միջոցին ծա-
ռերը լուռ են, տերևները սուս անում,
առուն դադարում է կարկաշելուց, ջրերը
կանգ առնում, քամին լուռ է, շունչը պա-
հում, իսկ գազաններն ու գիշատիչները
ֆնում են սառած ու կարկամած և աշխարհս
լցւում է միայն սիրտ պատառոզ ահաւոր

լուռ թիւնով... Թանձր ամպերն են միայն, որ
ծածկելով երկնքի պայծառ երեսը անշունչ
ու լուռ իջնում են ցած, ծառ ու թուփ
պատում և ահաւոր լուռ թեամբ գրկում
երկրի հետ:

Ահա այդ մութ խաւարի մէջ, հեռուից
լսւում է դանդաղ ոտնաձայներ: Այնտեղ՝
խութերի և թուփերի մէջ մալղկային մի
ստուեր է անցնում, երբեմն երբեմն կանգ առ-
նում, սրտից խոր թառանչ արձակում ու
վերստին զգոյշ իւր քայլերն առաջ դնում:

Ո՞վ է այդ մարդը և մէջ գիշերին, ան-
շարժ մեռելութեան մէջ ի՞նչ է շինում-
յայտնի չէ, միայն թէ նա գլուխը կախ լուռ
ու մոռնջ, քայլ քայլի ետեւից դնելով գնում
է առաջ, միշտ առաջ, ինքն էլ չը հասկանա-
լով դէպի ո՞ւր...

Յանկարծ նա կանգ է առնում ու շը-
փոթուած դէպի առաջ նայում: Այնտեղ՝
հեռւում, ծառերի ետեւ, առկայծող մի լոյս
է նշմարում ու իւր պղտոր, անմիտ աչքե-
րով դէպի նա նայում:

Ի՞նչ լոյս է այն և ի՞նչու խորին, ան-
թափանցելի խաւարի մէջ այնպէս սիրուն
է պլպլում, մտածում է գիշերային այցե-
լուն ու դանդաղ կրկին առաջ անցնում:

Մի քանի քայլ էլ առաջ է դնում ու

սարսափահար կանգ է առնում: Նրա առաջ բացում է մի տեսարան, որպիսին երբեք տեսած չէր: Այդ տեսարանը ցնցում է նրա ուղեղը և այնտեղ վերարտադրում հին հին, բայց մռայլ պատկերներ: Նա տեսնում է այնտեղ չորս-հինգ մարդ, որոնք ճրագի աղօտ լոյսի տակ ծունկ չոքած, բազկատարած ձեռքերով, աչքերը դեպի մռայլ երկինքը ուղղած ինչ որ մըմնջում էին... Հովիւներ էին նրանք, որոնք լուռ աղօթում էին:

Գիշերային այցելուն պահ մի նայեց նրանց, ապա ծանր ծանր հառաչեց ու խելագար ուտիւն անելով առաջ անցաւ դեպի աղօթողները:

— Մեր թագաւորն է, կանչեցին հովիւները սարսափահար ու ոտքի կանգնեցին:

Տրդատը ձեռքով նշան արաւ ու ասաց.

— Մի վախենաք, մի սարսափէք ձեր թագաւորից, բայց ասացէք ինձ, ի՞նչ էիք անում ծունկ չոքած և ի՞նչու ձեր ձեռքերը բազկատարած էին ու աչքերը վեր ուղղած:

— Աղօթում էինք, տէր թագաւոր...

— Աղօթում... բայց ում, ո՞ր Աստծուն: Հովիւները լուռ կացան, երկիւղից խորար կծկուեցան և ոչինչ պատասխանեցին:

— Չէք լսում, ասացէք, ի՞նչու դուք վեր էիք նայում. չէ՞ որ մեր աստուածները

երկրունքն են, մեղ մօտ, իսկ դուք վերևում ում էիք դիմում, ասաց Տրդատը, ծալապատիկ նստեց նրանց մօտ և ապա բռնելով ամենածեր հովուի ձեռքը աւելացրեց. — Դու ծեր ես և քո թագաւորին չես խաբիլ, ասա, մի վախենար, ում էիք աղօթում, Արամազդին թէ՞ մի ուրիշ Աստծու:

— Ոչ, տէր թագաւոր, մեր Աստուածը մեծ է ու զօրաւոր: Մենք պաշտում ենք այն Աստծուն, ով ստեղծել է երկինքն ու երկիրը:

— Բայց մի՞թէ Արամազդից էլ մեծ Աստուած կայ, հարցրեց խապոտ ձայնով Տրդատը և աչքերը վեր ուղղեց՝ այնտեղ ուր սողում էին մռայլ ու սև ամպերը և թախիծով պատում սրտերը:

— Մեր Աստուածը անմահ է ու զօրաւոր և բացի Նրանից չկայ ուրիշ Աստուած: Մենք բրիստոնեաներ ենք, կանչեցին հովիւները ու նորից ծունկ չոքեցին աղօթելու:

Տրդատը ապուշ կրթած կրկին նայեց նրանց ու յանկարծ վեր թռչելով տեղից կանչեց.

— Հա, ձեր Աստուածը զօրաւոր է... բայց ուր է նա... նա, որի աչքերը խօսում էին, լալիս, արցունքներ թափում և այդ արցունքների հետ լուսոյ և յուսոյ կայծեր

սփռում սրտիս, մէջ... Ախ, նա չ'կայ, չկայ,
ձեր մէջ էլ չկայ, կանչեց Տրդատը, խելա-
գարի զիւ քրքիջ արձակեց ու դարձեալ կո-
րաւ խորին խաւարի մէջ...

Տրդատը կրկին գնում էր առաջ, բայց
նրա մռայլ հոգու մէջ շարժւում էր մի ինչ որ
անհասկանալի յոյզ և նրան ձգում մի անյայտ,
կախարդական աշխարհ, որի ինչ լինելը դեռ
չէր կարողանում պատկերացնել իրեն:

Նա գնում էր առաջ դանդաղ, խոր
մտքերի մէջ ընկղմուած ու երբեք կանգ
առնելով իւր պղտոր աչքերով նայում էր
վեր. աշնտեղ, ուր ամպերն էին մռայլում և
ապա դժկամակութեամբ երեսը դարձնելով,
խոր հոգոց էր հանում և կրկին իւր ուղին
շարունակում:

Յանկարծ նա կանգ առաւ. զարհուրած
մի քանի քայլ ետ ետ գնաց ու ապուշ կըր-
թած աչքերով իւր առաջ նայեց. Աշնտեղ
կարծես ինչոր արիւնոտ դիակներ նկատեց,
որոնք ամպերի հետ միասին սողալով անցան
նրա աչքի առաջ և ուր որ կորան հեռում:

Եւ այդ խօլական պատկերը աւելի
ցնցեց Տրդատի ուղեղը և նրա մտքի մէջ
վերարտադրեց իւր ձեռքով կատարած ու-
ճիրները: Այդ միջոցին Տրդատը ծունկ չո-
քեց ու ձեռքերը վեր ուղղելով կանչեց.

—Օ... զարհուրելի է, սոսկալի...
 Այդ միջոցին ծառերը հառաչեցին, քամին սկսեց դողանջել ու հեռուում շներն ու գազանները օռնալ...

—Ես տանջւում եմ, հասիր ինձ, կանչեց Տրդատը մի ափսիսի աղիողորմ, սիրտ կտրատող ձայնով, որ բնութիւնը նորից մի վայրկեան լուռ կացաւ, քարացաւ, անշարժ մնաց:

Եւ ամենքը՝ մարդ թէ գազան, ծառ թէ թուփ կարծես սպասում էին թէ ահա ուր որ է մի ինչոր գերբնական զօրութիւն պիտի գայ ու անցնի այդ ահաւոր լուծեան մէջ: Եւ Տրդատն էլ սպասում էր նրան, երբ նկատեց որ ծառերի մէջ մութ ամպերը հետզհետէ պայծառացան, լուսաւորուեցան, ձեւակերպուեցան և այնտեղ երևացին աչքերը...

Տրդատը նայում էր նրանց, նայում ու սասկում: Քրտնքի խոշոր կաթիլները կայլակ առ կայլակ թափւում էին նրա ձակատից: Նա պարզ կերպով տեսնում էր այնտեղ երկու աչքեր, որոնցից հեզութեան, անմահութեան և անսահման բերկրանք էր բուրում:

—Ո՞վ ես, ասա, դու ոգի ես երկնքի թէ մարմնացեալ դե. եկել ես ինձ փրկելու

թէ գեհենի կրակի մէջ այրելու, ասաց Տրդատը ու սկսեց ծնկաչոք առաջ շարժուել:

Աչքերը ոչինչ պատասխանեցին. սակայն Տրդատը զգաց, որ այդ աչքերը խօսում են, մի ինչոր ասում և ուր որ կանչում:

—Օ... դու կանչում ես ինձ, ուր որ հրաւիրում, բայց ասա ի՞նչ ես, ի՞նչ ես կանչում:

Այդ ժամանակ ամպերը աւելի խտացան, ձեւակերպուեցան և արքայի առաջ երևեցաւ Հռիփսիմէ կոյսը իւր նազուք կազմութեամբ ու աննման, հեղ ու ողորմած դէմքով. ճիշտ այնպէս ինչպէս կանգնած էր իւր պալատում երբ ինքը թաւալգլոր նրանից սէր էր խնդրում:

—Ա... աննման աղջիկ, ես տանջւում եմ, փրկիր ինձ, ցաւագար ձայնով կանչեց Տրդատը:

Ստուերը երերաց, շարժուեց առաջ ու ձեռքի նշանով կանչեց Տրդատին:

Տրդատը վեր կացաւ ու ծանր ծանր հեւլով յետեց նրան:

Երբոր նրանք բաւական առաջ անցան, ստուերը կանգ առաւ Վաղարշապատի հընձաններից մէկում և ձեռքով ցոյց տալով ասաց Տրդատին:

— Տես, արքայ, սրանք մեր յոշոտուած մարմիններն են, որ դեռ անթաղ են մնում: Մենք այստեղ աղօթում էինք, երբ քո զինուորները վրայ հասան ու վայրի գազաններին նման պատառ պատառ արին մեզ, իսկ իմ աչքերը խորունկ, խորունկ փորեցին. բայց նայիր իմ աչքերին, ինչքան նրանք վառ են ու պայծառ. աւելի վառ ու պայծառ, քան երբ դու ուզում էիր տանջել:

Տրդատը նայում էր նրանց ու խոր կակիծը ցնցում էր նրա ամբողջ մարմինը: Նրա սրտի մէջ այդ վայրկենին բացուել էր մի վիճ, որտեղից դուրս էր ժայթքում արին ու ժահր ու սոսկալի, անասելի ցաւ պատճառում նրան: Այնտեղ կամաց կամաց զարթնում էր խիղճը և դուրս վանում այն ամենի գազանին, որին «ես» են անուանում և որի շնորհիւ տարապարտուց անմեղ արիւններ էին թափուել...

— Օ՛, ես տանջւում եմ, սոսկում, փրկիր ինձ, նոր ց կանչեց արքան:

— Լսիր, տէր թագաւոր, և հաւատա՛ այն Աստծուն, որը անմահ է, յաւիտենական, մեծ և զօրաւոր... Նորից խօսեց ստուերը և նրա ձայնը պինդ պինդ հնչեցին արքայի կական-

ջին և զարկւելով նրա սրտի լարերին, տակն ու վրայ արին նրա ջղերը, մարդկութեան գիտակցութիւնը, նրա հոգու ամբողջ աշխարհը...

— Օ՛, երկնային անմահ ոգի, վեհապանծ Մասիսը թող վկայ լինի, որ ես հաւատում եմ ձեր Աստծուն ճշմարիտ և անմահ Աստծուն: Ներիր ինձ, ներիր իմ յանցանքը:

— Թող Եհովա Աստուածը թողութիւն տայ քո մեղքերին:

— Ես հաւատում եմ ձեր Աստծուն, կրկին կրկնեց Տրդատը և արցունքները դուրս վիժեցին նրա աչքերից:

Այդ ժամանակ ստուերը ժպտաց անհուն երկնային ժպիտով ու նա անշուշտ, անձայն մօտենալով Տրդատին, իւր անոշ վարդապետին շրթունքներով հպուեց նրա բոբբոքուած աչքերին և Տրդատը զգաց նրա անուշաբոյր համբոյրի կախարդիչ, հմայիչ զօրութիւնը...

Տրդատը դողում էր սառը, ահաւոր դողոցով ու զգում, որ մի ինչոր կախարդիչ զօրութիւն յեղաշրջում է նրա ամբողջ հոգեկան աշխարհը և նրան ձգում անսահման երանութեան և հանգստութեան մէջ:

Ու երբ նա թեթեւացած սրտով գլուխը

վեր բարձրացրեց, նկատեց, որ Հռիփսիմէն
այլևս չկար, մինչդեռ մռայլ ամպերը քաշ-
ուել էին ուր որ, և երկնքից, ջինջ ու պայ-
ծառ երկնքից, իջնում էր ցողը, անապական
և վճիռ ցողը, որոնք ընկնելով հենց նրա
սրտի վրայ թեթևացնում էին նրա հոգու
տանջանքները...

Տրդատը նայում էր ու ցնծում. նա
նկատում էր, որ այդ միջոցին բացւում է
հայոց աշխարհի սիրուն, հրաշափառ արշա-
լոյսը...

Այդ արշալոյսը կեանքի և լուսոյ ար-
շալոյսն էր, որ Տրդատի հոգու մէջ յեղա-
շրջուելով լուծում էր այն խոր, անիմա-
նալի գաղտնիքը, որ վեր է ու անհասկա-
նալի մարդկային գիտակցութիւնից...

Խաւարը՝ մտքի ու կեանքի, հեռանում
էր և նրա տեղ թագաւորում պայծառ լոյսը...
Եւ Տրդատը արդէն զարթնում էր վերա-
ծնուած, լի երկնային ձիւրքերով, որպէս զի
նրա շնչով հիմք դրուի Միածնի իջման տա-
ճարը, հայուլթեան այդ միակ սրբավայրը...

<< Ազգային գրադարան

NL0327833

